Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національній університет імені Івана Огієнка
*Історичний факультет*
*Кафедра всесвітньої історії*

**Кваліфікаційна робота бакалавра**
з теми:

# ««ЗОЛОТА БУЛЛА» КАРЛА IV: ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ ТА МЕТОДИКА ЇЇ АНАЛІЗУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ»

**Виконала:** Здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
студентка групи IstP2-B22
**спеціальності 014 Середня освіта (Історія)**
**за ОПП Середня освіта (Історія та правознавство)**
денної форми навчання
**Ангеліна БЕРЕГЕЧ**

**Науковий керівник:**
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії
**Ігор ОПРЯ**

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2026

# ЗМІСТ

ВСТУП…….3
РОЗДІЛ І. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження…….6
1.1. Історіографія питання……..6
1.2. Джерельна база……13
1.3. Методологія роботи……17
РОЗДІЛ ІІ. «Золота булла» Карла IV: зміст, структура та історичне значення……...21
2.1. Передумови прийняття документу……21
2.2. Зміст і структура «Золотої булли»……27
2.3. Історичне значення документу ……..31
РОЗДІЛ ІІІ. Методика аналізу «Золотої булли» Карла IV на уроках історії……....38
3.1. Місце і роль у шкільному курсі……..38
3.2. Методичні прийоми і форми роботи……..41
3.3. Розробка фрагменту уроку……..45
ВИСНОВКИ……49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ ……51

# ВСТУП

**Актуальність** теми дослідження зумовлена глибокою трансформацією сучасної історичної освіти в Україні, що реалізується в межах концепції Нової української школи та вимагає відходу від застарілих репродуктивних методик на користь компетентнісного підходу. У цьому контексті вивчення державно–політичного розвитку Священної Римської імпрерії у XIV ст., зокрема прийняття «Золотої булли» 1356 р., постає як надзвичайно складне, але дидактично цінне завдання. Складність полягає у високому рівні абстракції середньовічних юридичних норм та специфіці конфедеративного устрою Німеччини, який принципово відрізнявся від централізованих монархій Англії чи Франції, що часто стає перешкодою для адекватного сприйняття матеріалу учнями сьомого класу. Постать імператора Карла IV Люксембурга, якого в застарілій історіографії часто критикували за легалізацію роздробленості, у сучасному науковому дискурсі постає як образ видатного дипломата та кризового менеджера, що зумів знайти баланс між короною та аристократією. Таким чином, пошук ефективних інструментів імплементації цієї теми у шкільний курс, зокрема через метод рольової симуляції, є гострою потребою сучасної методики викладання історії, що дозволяє поєднати глибокий фактологічний аналіз із формуванням громадянських та логічних компетентностей здобувачів освіти.

**Об'єктом дослідження** є політико-правова система Священної Римської імперії в середині XIV ст.

**Предметом дослідження** виступає зміст «Золотої булли» 1356 р. та методичні засади її вивчення у школі.

**Метою роботи** є аналіз «Золотої булли» як правового акта та розробка методики її викладання у 7 класі. Для досягнення мети визначено наступні завдання:

– здійснити критичний аналіз джерельної бази та історіографії проблеми;

– дослідити передумови прийняття та основний зміст «Золотої булли»;

– визначити місце теми у сучасних навчальних програмах та підручниках;

– обґрунтувати дидактичну доцільність застосування рольових симуляцій;

– розробити практичну модель уроку всесвітньої історії для 7 класу.

**Методологічна основа** дослідження базується на засадах наукової об'єктивності та історизму, що вимагають розгляду військових та правових процесів XIV ст. у їхньому безперервному розвитку та взаємозв'язку з економічними реаліями феодалізму. Використано комплекс загальнонаукових методів, зокрема аналіз та синтез при опрацюванні джерел, а також спеціально–історичні методи: проблемно–хронологічний для структурування етапів правління Люксембургів та порівняльно–історичний для зіставлення моделей європейських монархій. Важливу роль відіграв метод дидактичного моделювання, який дозволив адаптувати академічні знання з медієвістики у формат практичного фрагмента уроку для базової середньої школи.

**Хронологічні межі** дослідження охоплюють період середини XIV ст., фокусуючись на правлінні імператора Карла IV (1346–1378 рр.), з особливим акцентом на 1356 р. - даті остаточного оформлення «Золотої булли».

**Географічні межі роботи** охоплюють територію Священної Римської імперії відповідного періоду з виокремленням Чеського королівства як політичного та інтелектуального центру тогочасної держави.

**Практичне значення** отриманих результатів полягає у можливості використання розробленого конспекту уроку, сценарію рольової гри та методичних рекомендацій вчителями історії закладів загальної середньої освіти, а також студентами педагогічних університетів під час проходження активної навчальної практики.

**Елементи наукової новизни** бакалаврської роботи полягають у спробі синхронізувати найсучасніші історіографічні оцінки постаті Карла IV як прагматичного реформатора із конкретною методичною моделлю ігрового

навчання в умовах реформи НУШ. У роботі вперше на прикладі теми «Золотої булли» запропоновано алгоритм проведення імпровізованого імперського сейму, що дозволяє подолати когнітивний бар'єр при вивченні абстрактних правових категорій Середньовіччя підлітками. Такий підхід забезпечує відхід від лінійного викладу матеріалу на користь багатовекторного історичного аналізу, що відповідає кращим європейським освітнім стандартам.

**Апробація результатів роботи** здійснювалася через обговорення окремих положень дослідження на засіданні кафедри всесвітньої історії К-ПНУ імені І. Огієнка, а також у процесі виступу на студентській науковій конференції з темою «Рольова симуляція як ефективний інструмент вивчення «Золотої булли» 1356 року в шкільному курсі всесвітньої історії» 10 квітня 2026 року.

**Структура роботи** зумовлена її метою та завданням. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг основного тексту роботи становить 49 сторінок. Повний обсяг роботи – 50 сторінок. Список використаних джерел та літератури складає 56 позицій.

# РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

## 1.1. Історіографія питання.

Стан наукової розробки проблеми, що розглядається у даному дослідженні, характеризується наявністю широкого, багатовимірного та глибоко структурованого історіографічного комплексу. Цей масив літератури акумулює передові здобутки вітчизняної та зарубіжної (зокрема, німецько- та англомовної) медієвістики, історії держави і права, а також фундаментальні напрацювання у галузі сучасної загальної педагогіки та профільної методики викладання історії. Історіографічна база нашого дослідження є надзвичайно репрезентативною та інформативно насиченою, що дозволяє всебічно, об'єктивно та на високому академічному рівні розкрити ключові аспекти передумов, змісту та історичних наслідків прийняття «Золотої булли» Карла IV 1356 року.

Функціональний підхід до аналізу наукових джерел дозволяє виокремити чотири магістральні групи праць, кожна з яких відіграє специфічну роль у розкритті теми.

Перша група історіографічних праць представлена фундаментальними академічними виданнями, які концептуалізують епоху Високого та Пізнього Середньовіччя загалом, чітко визначаючи місце інститутів монархічної та імперської влади у складній системі феодальних суспільно-політичних координат. Визначальне значення для комплексного розуміння соціально-економічних та політичних реалій перехідної епохи має двотомне видання В. О. Балуха, О. В. Балуха та В. П. Коцура [14; 15]. Праця згаданих авторів охоплює широку хронологію, що дозволяє простежити еволюцію державної влади в динаміці. Дослідники докладно описують процеси політичної децентралізації в Європі, кризу універсалістських претензій папства та Священної Римської імперії, а також посилення регіональних територіальних

князівств, що є необхідним тлом для розуміння мотивів Карла IV при виданні його головного законодавчого акта.

Особливої уваги в контексті першої групи заслуговує підручник для історичних спеціальностей під редакцією авторитетного українського медієвіста Л. В. Войтовича «Medium aevum; Середні віки» [19]. Ця праця відзначається принциповим відходом від застарілих формаційних парадигм на користь сучасних цивілізаційних та політологічних підходів. Завдяки методології авторського колективу, феномен Священної Римської імперії розглядається не як «анахронізм» чи недолуга спроба об'єднання Європи, а як складна, унікальна конфедеративна структура з власними внутрішніми балансами та стримуваннями, де фігури курфюрстів (князів-виборників) відігравали ключову стабілізуючу роль. Важливий внесок у формування теоретичної бази нашого історичного розділу роблять також праці О. О. Крижановської та О. П. Крижановського [35]. У їхньому курсі лекцій ґрунтовно проаналізовано генезу станово-представницьких монархій та еволюцію систем управління, що допомагає краще осягнути природу взаємовідносин між імператором та вищою аристократією у XIV столітті.

Глобальний, панєвропейський контекст розвитку політичної думки, взаємозв'язок між інститутами світської та духовної влади блискуче розкрито у монументальній праці британського історика Нормана Дейвіса «Європа: Історія» [27]. Цей об'ємний компендіум є неоціненним для розуміння макроісторичних процесів континенту. Зокрема, Н. Дейвіс влучно характеризує Священну Римську імперію доби Люксембургів та Габсбургів, наголошуючи на її поліцентричності та особливому шляху розвитку, який кардинально відрізнявся від централізаторських тенденцій у Франції чи Англії. Доповнюють теоретичний дискурс першої групи навчально-методичний посібник В. В. Кузовкова та К. В. Горбенка [37], практикум В. В. Гордієнка, Г. М. Гордієнко та І. І. Кривошеї [23], а також новітній посібник Л. М. Хрящевської [47]. У цих університетських виданнях подано розгорнутий структурний аналіз ключових політичних конфліктів епохи, що є надзвичайно

корисним матеріалом для систематизації знань та підготовки змістовної частини бакалаврського дослідження.

Друга, найбільш масивна та специфічна група опрацьованої літератури фокусується безпосередньо на політичній, правовій та соціальній історії Центрально-Східної Європи. Особлива увага приділяється Священній Римській імперії німецької нації та Чеському королівству (Богемії), які виступають у нашій роботі репрезентативним та інформативним геополітичним ареалом для поглибленого аналізу дії «Золотої булли». Становлення слов'янських держав та їх поступова політична інтеграція у загальноєвропейський імперський простір глибоко аналізуються у класичній монографії Ф. Дворніка «Слов'яни в європейській історії та цивілізації» [26]. Доповнює цю проблематику фундаментальний курс лекцій за редакцією В. І. Ярового [32] та ґрунтовне дослідження етнічних і соціальних процесів Т. А. Балабушевич [13]. Ці автори переконливо доводять, що Чехія за часів Карла IV стала не просто периферією імперії, а її фактичним політичним, культурним та економічним ядром.

Фундаментальною для вивчення саме німецького та загальноімперського контексту є ґрунтовна праця С. Й. Бобилєвої [17]. Дослідниця детально розглядає надзвичайно складну, децентралізовану структуру німецьких земель, аналізує роль територіальних князів у системі феодальної роздробленості Німеччини та визначає глибинні причини хронічної слабкості імператорської влади, яка змушена була йти на постійні компроміси з курфюрстами, що і знайшло своє остаточне юридичне закріплення у текстах 1356 року. Узагальнюючі вітчизняні праці з історії Чехії, зокрема навчально-методичний посібник М. Вітенка [18], нариси Ю. А. Зінька, С. Л. Калитко, О. М. Кравчука та Ю. І. Попа [29], а також колективна праця за редакцією П. С. Федорчака [33] системно розкривають механізми політичного домінування Богемії в регіоні та особливий статус чеського короля серед інших імперських виборників.

Особливу увагу в сучасній українській історіографії Центрально-Східної Європи приділено персоналії імператора Священної Римської імперії та короля Чехії Карла IV Люксембурга та його родини. Дослідження Д. Ільницького [30] предметно розкриває багатогранну державотворчу діяльність цього монарха як головну рушійну силу еволюційних змін у чеських землях XIV століття, наголошуючи на його ролі як мецената, будівничого Праги та засновника університету. Поглиблюють розуміння політичного бекграунду династії праці Ю. В. Сенича [45; 46], який ретельно досліджує процеси утвердження династії Люксембургів на чеському троні (починаючи від Яна Люксембурзького) та гостре політичне протистояння з місцевою знаттю, що сформувало у Карла IV стійке переконання в необхідності жорсткої правової регламентації владних повноважень. Стан сучасної української академічної богемістики та її здобутки у вивченні цих процесів підсумовано в аналітичній статті І. Ліхтея [38].

Сучасні авторитетні англомовні дослідження суттєво розширюють горизонти нашої історіографічної бази, дозволяючи інтегрувати вітчизняний дискурс у європейський. Праці видатних чеських істориків, видані англійською мовою, зокрема Й. Клапште [52] та монографія Й. Панек і О. Тума [55], деталізують складні процеси середньовічної соціальної та економічної трансформації чеських земель. Автори наголошують, що успіх законодавчої діяльності Карла IV та прийняття «Золотої булли» спиралися на потужний економічний фундамент Чехії, розвиток срібних копалень та урбанізацію. Найбільш концептуальним історіографічним блоком у межах другої магістральної групи є комплекс спеціалізованих західних праць, присвячених всебічному та безпосередньому правовому аналізу «Золотої булли» 1356 року. Збірник за редакцією Е. Балог [50] та стаття Г. Люк [54] розглядають цей едикт як шедевр середньовічної юриспруденції («legislative masterstroke»), що став своєрідною конституцією імперії та Хартією вільностей для вищої аристократії.

Дослідники західної правової школи доводять, що юридична фіксація привілеїв семи курфюрстів (зокрема, прав на карбування монети, видобуток

корисних копалин та невтручання у їхнє судочинство) не була визнанням поразки центральної влади, як це часто трактувала радянська історіографія, а стала прагматичним та успішним компромісом, який забезпечив імперії кілька століть відносної внутрішньої стабільності та усунув Папу Римського від процесу затвердження імператора. Стаття К. Лорда [53] надає важливий претекст до прийняття булли, аналізуючи роль звичаєвого права та конфлікти попередника Карла IV – Людвіга Баварського з папським престолом, що створили юридичний вакуум, який заповнила «Золота булла». Оригінальний погляд пропонує дослідження Л. Скалес [56], де імперія розглядається крізь призму політичного перформансу: автор доводить, що булла не лише розподіляла владу, але й суворо регламентувала ритуали, церемоніал та символічний простір імперських з'їздів. Матеріали фундаментального каталогу франкфуртської виставки «Die Kaisermacher» [51] фокусують увагу на ролі міста Франкфурта-на-Майні як єдиного легітимного місця виборів імператора, розкриваючи матеріальну культуру та повсякдення цього безпрецедентного політичного процесу.

Третю групу опрацьованої наукової літератури формує комплекс педагогічних та дидактичних досліджень, який становить надійне методологічне підґрунтя для реалізації ключових завдань третього (практичного) розділу нашої бакалаврської роботи. Цей масив літератури повністю сфокусований на проблемах сучасної загальної педагогіки та профільної методики викладання історії в умовах глобального переходу української школи до компетентнісної освітньої парадигми. Базовим концептом сучасної системи загальної середньої освіти є компетентнісний підхід. Його теоретичні та психолого-педагогічні засади глибоко розкрито у фаховій монографії Л. А. Гуцан [25], аналітичних статтях А. Нікори [40] та провідного українського методиста О. І. Пометун [42], а також у монографії за редакцією О. А. Дубасенюк [44], присвяченій аспектам особистісно орієнтованого навчання. Згадані дослідники аргументовано доводять, що механічне заучування дат і положень історичних документів (таких як статті

«Золотої булли») більше не може розглядатися як самоціль. Історичний фактаж повинен слугувати інструментом для формування предметних та громадянських компетентностей здобувачів освіти.

Специфіку формування ключових компетентностей детально та на високому методичному рівні аналізують вітчизняні науковці. Зокрема, розвиток просторової компетентності, необхідної для розуміння геополітичної карти Священної Римської імперії, роздрібленості Німеччини та кордонів держав курфюрстів, досліджує Д. Десятов [28]. Особлива увага в цій групі літератури приділяється практичному методичному інструментарію та розробці сучасних інтерактивних методів навчання. Застосування інноваційних технологій дозволяє зробити процес вивчення доволі складної, абстрактної політико-правової історії захопливим та емоційно зрозумілим для учнів 7 класу. Класичний посібник О. І. Пометун та Г. О. Фреймана [43], поряд із сучасним методичним виданням Г. Г. Яковенко [49], пропонують вчителю широкий спектр інноваційних форм організації пізнавальної діяльності. Ці праці слугують своєрідною методичною матрицею для розробки наших власних уроків у практичній частині роботи.

Потужний дидактичний потенціал тренінгових та рольових ігор на уроках історії розкривається у фаховій статті О. Барнінець [16]. Дослідниця доводить, що гейміфікація навчального процесу (наприклад, проведення на уроці імпровізованого засідання колегії курфюрстів щодо виборів імператора) суттєво підвищує рівень внутрішньої мотивації підлітків та сприяє міцнішому розумінню механізмів державного управління. Важливим аспектом сучасної освіти є діджиталізація та візуалізація. Теоретико-практичні аспекти застосування мультимедійних технологій у навчальному процесі досліджує А. Гриценко [24], наголошуючи, що демонстрація сканованих копій оригінального документа із золотою печаткою справляє набагато сильніший вплив, ніж сухий текст. Монографія під керівництвом Д. П. Антюшка та співавторів [31] містить універсальні принципи організації інтерактивного навчання. Високу ефективність використання ментальних карт у процесі

вивчення історії переконливо доводить О. В. Кравчук [34]. Створення ментальної карти ідеально підходить для візуалізації структури «Золотої булли» або ієрархії семи курфюрстів (трьох духовних і чотирьох світських). Окремого відзначення заслуговує методичний посібник П. В. Мороза та І. В. Мороза [39], який пропонує дієві алгоритми організації самостійної дослідницької діяльності учнів із текстами історичних джерел.

Четверта група історіографічної бази нашого дослідження представлена актуальними нормативно-навчальними виданнями. До цієї категорії належать чинні навчальні програми [20] та підручники з курсу «Всесвітня історія» для 7 класу, які щоденно використовуються у навчально-виховному процесі та відображають вимоги Державного стандарту. Детальний та критичний аналіз цих видань є невід'ємною умовою для розробки застосовних на практиці методичних рекомендацій. Наше дослідження спирається на аналіз підручників авторитетних авторських колективів: О. В. Гісема та О. О. Мартинюка різних років видання [21; 22], підручника Н. Г. Подаляк [41], навчальної літератури О. П. Крижановського та О. О. Хірної [36], а також інноваційного, візуально насиченого підручника І. Я. Щупака [48]. Порівняльний аналіз цього масиву дозволяє констатувати, що тема Священної Римської імперії та діяльності Карла IV традиційно інтегрована в розділи, присвячені державам Центральної та Східної Європи. Водночас спостерігається позитивна еволюція у дидактичному поданні матеріалу: сучасні підручники, розроблені під стандарти НУШ, намагаються відійти від сухого переліку статей «Золотої булли», пропонуючи учням інфографіки, проблемні запитання та завдання на порівняння імперського устрою з централізованими монархіями Англії та Франції.

Проаналізована література, попри досить високий загальний рівень розробки проблеми в сучасній науці, залишає широкий простір для авторського синтезу. Наше завдання полягає у гармонійному поєднанні глибокого історичного аналізу військової справи Середньовіччя з розробкою конкретних, адаптованих до жорстких вимог Нової української школи

методичних моделей, рольових ігор та проєктних завдань, що й становить головну наукову та практичну мету даної бакалаврської роботи.

### 1.2. Джерельна база.

Джерельна база даного кваліфікаційного дослідження становить репрезентативний, багатовимірний та інформативно насичений комплекс матеріалів, який дозволяє всебічно та об'єктивно розкрити як суто історичні аспекти прийняття «Золотої булли» Карла IV 1356 року, так і педагогіко-методичні засади імплементації цієї складної політико-правової теми у шкільний курс всесвітньої історії. Залучений масив джерел характеризується високим ступенем достовірності, валідності та різноплановості, що забезпечує надійне емпіричне підґрунтя для формулювання обґрунтованих наукових висновків. З огляду на комплексну, міждисциплінарну структуру бакалаврської роботи, яка органічно поєднує історико-правовий аналіз із розробкою дидактичних матеріалів, усю сукупність використаних джерел доцільно класифікувати за їхнім походженням, функціональним призначенням та інформаційним потенціалом.

Відповідно до цих критеріїв було виокремлено три магістральні групи: автентичні писемні пам’ятки доби Середньовіччя (зокрема, тексти самої «Золотої булли» та супутніх імперських актів, представлені в авторитетних археографічних виданнях); навчально-методичні хрестоматії та збірники адаптованих документів, що виконують функцію дидактичного посередника; а також нормативно-правові акти державного рівня та чинні навчально-методичні програми, які жорстко регламентують освітній процес в українській школі. Такий структурний підхід до класифікації дозволяє простежити еволюцію історичної інформації від її первинної фіксації у середньовічному правовому акті до її педагогічної трансформації та адаптації у сучасній освітній програмі.

Першу, фундаментальну та найважливішу для історичної частини дослідження групу становлять безпосередні писемні пам'ятки епохи високого

та пізнього Середньовіччя, які репрезентують правові, адміністративні та політичні реалії Священної Римської імперії та Чеського королівства. Виняткову, центральну цінність для нашої роботи становить текст самої «Золотої булли» 1356 року. У дослідженні цей епохальний документ аналізується із залученням класичного академічного видання підготовленого німецьким істориком права Карлом Цоймером у 1908 році «Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV» [12]. Ця публікація, що містить ретельно вивірений латинський оригінал тексту з детальними текстологічними коментарями, є неперевершеним еталоном для медієвістів, оскільки вона дозволяє уникнути неточностей пізніших перекладів та осягнути автентичну правову термінологію імперської канцелярії XIV століття.

Поряд із цим, для розширення інструментарію та зіставлення перекладацьких традицій, до роботи залучено англомовну версію документа, представлену в авторитетному цифровому архіві «German History Docs» [11]. Цінність тексту «Золотої булли» як першоджерела є абсолютною: тридцять один розділ цього документа детально розкриває механізми обрання римського короля (імператора) колегією з семи курфюрстів, фіксує їхні безпрецедентні суверенні права (карбування монети, видобуток корисних копалин, стягнення мит, право вищого суду), а також забороняє утворення міських союзів, що кардинально змінило вектор політичного розвитку Центральної Європи, закріпивши стан територіальної роздробленості на тлі зміцнення Чехії.

Доповнює цю фундаментальну базу значний масив англомовних перекладів середньовічних документів, запозичений з електронної бази даних Єльської школи права «Avalon Project» [10]. Інформативність цих першоджерел полягає в їхній здатності передати автентичний дух політичної боротьби XIV століття, продемонструвавши, як юридичні норми ставали інструментом закріплення реальної влади. Комплексний аналіз цих документів дає змогу вибудувати міцний фактологічний фундамент бакалаврської роботи та забезпечити високий рівень достовірності історичних висновків.

Другу групу джерельної бази формують навчально-методичні хрестоматії та спеціалізовані збірники документів з історії Середніх віків, які відіграють надзвичайно важливу роль своєрідного дидактичного мосту між суворою академічною наукою та реальною шкільною практикою. Хрестоматія під редакцією М. О. Рудя «Історія західноєвропейського Середньовіччя» [9] пропонує ретельно структурований, фахово прокоментований і перекладений українською мовою корпус ключових середньовічних текстів. Цінність цього видання для нашого дослідження полягає у вдалій репрезентації фрагментів законодавчих актів, міських статутів та хронік, які адаптовані для сприйняття учнівською та студентською аудиторією і можуть бути безпосередньо використані на уроках історії у 7 класі як ефективний роздатковий матеріал під час практичних занять.

Окремої уваги заслуговують праці Ю. А. Добролюбської, зокрема тематична хрестоматія [3] та художньо-історична хрестоматія [4]. Включення до них не лише сухих правових норм, але й художньо-історичних текстів дозволяє дослідити ментальність середньовічної еліти, ідеологічне підґрунтя імперської влади та повсякденне життя різних станів.

Такі хрестоматійні матеріали є надзвичайно корисними для розробки рольових ігор, проєктних завдань та інтерактивних форм роботи зі школярами, оскільки вони сприяють емоційному зануренню учнів у політичні інтриги епохи Карла IV. Крім того, для ретроспективного аналізу еволюції підходів до відбору та коментування джерельного матеріалу у вітчизняній та пострадянській дидактиці було свідомо залучено класичну хрестоматію 1969 року видання [5].

Порівняння її змістового наповнення із сучасними українськими виданнями дозволяє простежити поступовий, концептуальний відхід від жорсткого марксистського класового підходу до більш збалансованого та багатовимірного висвітлення історії, де правові акти рівня «Золотої булли» розглядаються не просто як інструмент феодальної експлуатації, а як важливий етап у розвитку європейського конституціоналізму, парламентаризму та

державного будівництва, що відповідає сучасним цінностям українського суспільства.

Третя, нормативно-педагогічна група джерел становить директивну, правову та методичну основу для написання практичного розділу бакалаврської роботи. Цей комплекс матеріалів жорстко регламентує мету, завдання, зміст, інструментарій та очікувані результати історичної освіти в сучасній українській школі. Базовими документами у цьому контексті є Державні стандарти базової середньої освіти різних років затвердження [1; 2], які відображають стратегічний перехід вітчизняної освіти від застарілої знаннєвої парадигми до прогресивного компетентнісного підходу в рамках масштабної реалізації концепції Нової української школи (НУШ).

Аналіз чинного Державного стандарту 2020 року [2] засвідчує фундаментальне зміщення дидактичних акцентів з простого механічного запам'ятовування історичних фактів (наприклад, завчання напам'ять тридцяти одного розділу булли) на формування складних умінь критичного мислення, просторової орієнтації, аналізу причинно-наслідкових зв’язків та розуміння еволюції правових інститутів. Вивчення історії Священної Римської імперії та Чехії крізь призму державотворчих актів формує у школярів громадянську компетентність та повагу до закону. Важливим ідеологічним орієнтиром для побудови уроків є також Наказ Міністерства освіти і науки України щодо Концепції національно-патріотичного виховання [6], який вимагає проводити паралелі між європейськими державотворчими процесами та українською історією, виховуючи відповідального громадянина.

Безпосереднє структурування навчального історичного матеріалу, визначення ключових понять та розподіл навчального часу в шкільному курсі визначаються чинними програмами. У нашому дослідженні використано навчальну програму для 6–11 класів у редакції 2022 року [8] та новітню Модельну навчальну програму «Всесвітня історія. 7–9 класи» у редакції 2023 року [7], яка повністю адаптована до філософії та вимог НУШ.

У сукупності весь проаналізований комплекс із трьох груп джерел формує надзвичайно надійну інформаційну, фактологічну та нормативно-методичну базу, яка є цілком достатньою для успішної реалізації мети та всіх завдань даного бакалаврського дослідження на високому науковому рівні.

### 1.3. Методологія роботи.

Методологічна основа даного кваліфікаційного дослідження являє собою комплексний, багаторівневий та міждисциплінарний конструкт, зумовлений двоєдиною специфікою самої роботи. Вона органічно поєднує фундаментальний історико-правовий аналіз європейського державотворення з прикладними педагогіко-дидактичними розробками. Побудова надійної методологічної бази вимагала інтеграції гносеологічних напрацювань сучасної політичної історії, історії держави і права, а також загальної педагогіки та профільної методики викладання історії.

Фундаментом історичного та педагогічного аналізу у нашому дослідженні виступають базові засади наукового пізнання. **Принцип історизму** вимагає розглядати прийняття «Золотої булли» Карла IV 1356 року не як ізольований правовий прецедент, а в його безперервній динаміці та тісному взаємозв'язку з глибокою політичною кризою Священної Римської імперії у XIV столітті. Водночас **принцип наукової об'єктивності** зумовлює необхідність критичного, неупередженого ставлення до цього документа, вимагаючи відмови від його трактування виключно як каталізатора феодальної роздробленості, а навпаки – оцінки його як стабілізуючого конституційного акта епохи.

Важливу роль у дослідженні відіграє **принцип системності**. Він дозволяє розглядати Священну Римську імперію як надзвичайно складну конфедеративну політичну систему, де влада імператора та привілеї семи курфюрстів функціонували як взаємозалежні елементи єдиного державного механізму. Його логічно доповнює **принцип багатофакторності**, який вимагає обов'язково враховувати сукупний вплив економічних (наприклад,

срібні копальні Богемії), релігійних (конфлікт з Папою Римським) та династичних чинників на формування тексту «Золотої булли».

З огляду на сучасні тенденції європейської історіографії, було застосовано **принцип антропоцентризму**, що дозволив сфокусувати увагу на персоналії самого Карла IV Люксембурга – його дипломатичному хисті, амбіціях, прагматизмі та інтелектуальному бекграунді, які безпосередньо вплинули на філософію документа. Також використано **принцип соціального детермінізму**, який допоміг простежити, як економічний і земельний базис територіальних князів неминуче визначав їхні політичні претензії та закріплення за ними суверенних регалій.

Реалізація визначених принципів здійснювалася за допомогою розгалуженої системи методів, першим рівнем якої є загальнонаукові інструменти. **Метод наукового аналізу** застосовувався для деконструкції складного юридичного тексту «Золотої булли» на окремі складові (виборче право курфюрстів, монетні та гірничі регалії, заборона міських союзів). **Метод синтезу**, своєю чергою, забезпечив логічне об'єднання цих розрізнених статей у цілісну картину конституційного устрою Священної Римської імперії епохи пізнього Середньовіччя.

**Метод індукції** використовувався при переході від ретельного вивчення окремих прерогатив, наданих курфюрстам, до формулювання загальних висновків щодо процесу децентралізації імперської влади. Натомість **метод дедукції** дозволив застосовувати загальні теоретичні знання про кризу середньовічного універсалізму для пояснення конкретних правових компромісів між Карлом IV та німецькою знаттю. **Метод абстрагування** виявився необхідним для виокремлення сутнісних політичних механізмів едикту, відкидаючи другорядні церемоніальні чи протокольні деталі імперських з'їздів.

Для впорядкування великих масивів історичної та правової інформації залучено **метод класифікації**, за допомогою якого було чітко структуровано права світських і духовних курфюрстів, а також систематизовано навчальні

завдання для школярів. **Термінологічний метод** допоміг науково коректно окреслити та дидактично адаптувати специфічний понятійний апарат («булла», «курфюрст», «регалія», «рейхстаг», «курхаус») для його подальшого безпомилкового використання у тексті роботи та під час проведення шкільних уроків у 7 класі.

Стрижневим інструментарієм історичної частини роботи став комплекс спеціально-історичних методів. Найважливішим серед них виступив **історико-правовий метод**, який дозволив проаналізувати «Золоту буллу» саме як нормативно-юридичний акт, вивчаючи її правову логіку, систему санкцій та механізми легітимізації влади. **Історико-генетичний метод** дав змогу простежити генезу інституту князів-виборників від моменту його неформального зародження у XIII столітті до остаточного юридичного закріплення у 1356 році.

**Проблемно-хронологічний метод** сприяв структуруванню історичного матеріалу, виділяючи ключові етапи династичної боротьби Люксембургів та поступового піднесення Чеського королівства у строгій часовій послідовності. **Історико-порівняльний (компаративний) метод** уможливив об'єктивне зіставлення поліцентричної моделі Священної Римської імперії з централізованими станово-представницькими монархіями Англії та Франції, що є важливою складовою шкільної програми. **Історико-типологічний метод** слугував інструментом для визначення унікального типу державного устрою, сформованого на теренах Німеччини.

Для глибшого розуміння довгострокових політичних процесів застосовано **ретроспективний метод**, який дозволив вивчати текст «Золотої булли», відштовхуючись від уже відомих нам наслідків її дії для історії Німеччини аж до розпаду імперії у 1806 році. Оскільки третій розділ кваліфікаційної роботи має яскраво виражений прикладний педагогічний характер, обов'язковою умовою стало залучення спеціальних методів педагогіки та дидактики. Базовим тут виступив **праксиметричний метод**

(аналіз продуктів діяльності), який полягав у ретельному вивченні чинних Державних стандартів, модельних програм НУШ та календарних планів.

Широко використовувався **метод структурно-функціонального аналізу навчальної літератури**. Завдяки йому було здійснено критичне зіставлення того, як тема імперії Карла IV подається у різних поколіннях шкільних підручників з всесвітньої історії. **Метод педагогічного аналізу та інтерпретації** застосовувався для оцінки дидактичного потенціалу оригінальних текстів (фрагментів булли) з метою їхньої мовної та змістової адаптації для адекватного сприйняття семикласниками.

Особливе, формуюче значення у методичній частині відіграв **метод дидактичного моделювання**. Цей інструментарій передбачав теоретичне конструювання інноваційних форм уроку, зокрема розробку сценаріїв рольових ігор (наприклад, моделювання виборів імператора колегією курфюрстів), які б повністю відповідали віковим когнітивним особливостям підлітків. Також було задіяно **метод педагогічного проєктування**, за допомогою якого розроблено алгоритми аналітичної роботи учнів із правовими першоджерелами. Симбіоз усіх цих методів забезпечив внутрішню логіку дослідження та дозволив ефективно трансформувати складний академічний фактаж у дієвий шкільний навчальний контент.

# РОЗДІЛ ІІ. «ЗОЛОТА БУЛЛА» КАРЛА IV: ЗМІСТ, СТРУКТУРА ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

## 2.1. Передумови прийняття документу.

Золота булла 1356 року, один із найвизначніших конституційних документів в історії Священної Римської імперії, не була раптовим чи волюнтаристським актом імператора Карла IV. Її поява стала логічним і закономірним результатом тривалих політичних, правових та соціальних процесів, що формували устрій Імперії протягом століть. Цей документ не стільки створював нову реальність, скільки кодифікував де-факто існуючі владні відносини, перетворивши їх на конституційну норму де-юре. Аналіз передумов її прийняття дозволяє зрозуміти, чому саме в цей історичний момент збіг системних криз та політичної волі породив фундаментальний закон, що визначав державний лад Імперії протягом понад чотирьох століть, аж до її розпуску у 1806 році.

Щоб зрозуміти гостру потребу в такому всеосяжному правовому акті, як Золота булла, необхідно зануритися в унікальну політичну структуру Священної Римської імперії XIV століття. Цей період характеризувався глибокою децентралізацією влади, перманентними конфліктами інтересів між імператором, могутніми князями та папським престолом, що створювало атмосферу інституціоналізованої нестабільності та вимагало радикального правового врегулювання [19, с. 307].

XIV століття було епохою, коли політична фрагментація Імперії досягла свого апогею. Цей стан не був випадковістю, а наслідком глибоких історичних процесів. Спадщина боротьби за інвеституру, яка підірвала сакральний авторитет імператорів, політика династії Штауфенів, зосереджена на Італії коштом німецьких справ, та наступне Велике міжцарів'я сприяли нестримному зростанню влади територіальних князів. Влада імператора, хоча й зберігала універсалістські претензії, була значно обмежена майже суверенною владою численних герцогів, маркграфів та єпископів [35, с. 257]. Імперія

перетворилася на складну мозаїку квазідержавних утворень, що вимагало не стільки неможливої централізації, скільки встановлення чітких «правил гри».

Ключову роль у цій роздробленій системі відігравали князі-виборці, або курфюрсти. Вони були наймогутнішою аристократичною корпорацією, яка прагнула не лише обирати монарха, а й юридично закріпити власні привілеї, обмежуючи вплив центральної влади [17, с. 79]. Золота булла стала кульмінацією цього процесу. Вона не просто підтвердила, а й надала конституційного статусу їхній провідній ролі, наділивши їх майже королівськими повноваженнями у межах власних володінь та перетворивши на співтворців імперської політики.

Традиційно легітимація глави Імперії була двоступеневою: обрання короля курфюрстами та подальша коронація імператором Папою Римським. Це надавало понтифікам потужний важіль для втручання у внутрішні справи Імперії. Першою вагомою спробою обмежити цей вплив стала Декларація Рензе 1338 року, яка проголошувала, що обраний монарх не потребує папського затвердження для управління. Золота булла 1356 року пішла ще далі: у її тексті папська апробація не згадується взагалі [27, с. 412]. Це знакове замовчування стало переломним моментом у тривалій боротьбі міжм imperium та sacerdotium, чітко закріпивши вибори як виключно світську справу німецьких князів.

Постійні суперечки, династичні війни та правова невизначеність виснажували політичні еліти Імперії. Виникла нагальна потреба у створенні стабільного і зрозумілого правового механізму, який би запобігав майбутнім конфліктам. Ця мета була прямо задекларована у преамбулі самої Булли:«…для плекання єдності серед курфюрстів, досягнення одноголосного обрання та закриття будь-якого доступу до вищезгаданого огидного розбрату та різноманітних небезпек, що з нього виникають» [11]. Таким чином, загальна політична нестабільність та конфлікти інтересів створили сприятливий ґрунт для кодифікації імперського права, а найгострішою проблемою, що вимагала негайного вирішення, стала процедура обрання монарха.

Саме системна криза легітимності, породжена недосконалою процедурою виборів, стала головним рушієм, що змусив імперську еліту шукати радикальне правове вирішення. Ця криза була не просто технічною проблемою, а катастрофічним симптомом глибинної хвороби правової невизначеності в умовах децентралізованої держави, що загрожувала самому існуванню Імперії.

Хоча право князів обирати короля було давно встановленою традицією, сам процес залишався нечітким. Не існувало ані чітко визначеного кола виборців, ані єдиного регламенту голосування, що постійно призводило до подвійних виборів. Найяскравішим прикладом деструктивних наслідків цього правового вакууму стали події 1314 року, коли конкуруючі групи курфюрстів обрали одночасно двох королів: Людвіга IV Баварського з династії Віттельсбахів та Фрідріха III Австрійського з дому Габсбургів [19, с. 308]. Це призвело до тривалої та руйнівної громадянської війни, що на роки занурила Імперію в хаос. Цей досвід наочно продемонстрував, що без чітко прописаної процедури Імперія була приречена на перманентні міжусобиці.

Золота булла не створила інститут курфюрстів, але вона його кодифікувала, надавши йому остаточної юридичної форми. Документ остаточно розв'язав суперечки, назвавши ексклюзивну колегію з семи князів: трьох духовних володарів – архієпископів Майнца, Кельна та Тріра – і чотирьох світських магнатів, а саме короля Богемії, пфальцграфа Рейнського, герцога Саксонії-Віттенберзького та маркграфа Бранденбурзького [27, с. 412]. Це закріпило за ними виключне право голосу, усунувши будь-які можливі претензії з боку інших могутніх князів.

Одним із найважливіших нововведень Золотої булли стало формальне запровадження принципу більшості. Було встановлено, що для легітимного обрання короля достатньо простої більшості голосів – чотирьох із семи. Цей, на перший погляд, простий крок мав революційне значення: він унеможливлював блокування виборів меншістю і гарантував, що виборчий

процес завжди матиме чіткий, швидкий та однозначний результат, запобігаючи повторенню катастрофи 1314 року [54, p. 112].

Усвідомлення необхідності цих змін та їхня блискуча реалізація стали можливими завдяки особистій ролі імператора Карла IV, справжнього архітектора цього конституційного акту.

Прихід Карла IV до влади безпосередньо пов'язаний зі зміцненням позицій дому Люксембургів у Центральній Європі та їхнім поступовим "вростанням" у політичну тканину Священної Римської імперії. Династія здобула вирішальний плацдарм у регіоні завдяки здобуттю Богемської корони: у 1310 р. граф Ян Люксембург, син імператора Генріха VII, одружився з Єлизаветою Пржемислівною (останньою представницею чеської королівської династії Пржемисловичів) і таким чином легітимував своє право на престол [45, с. 51]. Відтоді Чехія стала не просто територією впливу, а стратегічним ядром люксембурзького домену в імперії: саме звідси Люксембурги могли підтримувати претензії на ширшу імперську владу та вести дипломатію на рівні головних князівських домів [46, с. 96]. Важливо, що король Богемії був одним із курфюрстів, тобто входив до вузької колегії виборців короля римлян, а отже володіння цією короною автоматично посилювало позиції династії у верхівці імперської політики.

Правління Яна Люксембурга (1310–1346) заклало основу для перетворення Богемії на особливий династичний ресурс. Ян був типовим монархом високого середньовіччя – мобільним, "європейським", орієнтованим на рицарську славу й дипломатію, значну частину життя провів у походах і міжнародних справах. Це мало двоїстий ефект: з одного боку, його активність збільшувала міжнародний престиж корони, з іншого – створювала напруження з чеською знаттю та міськими елітами, які були змушені співіснувати з королем, часто відсутнім у країні й залежним від зовнішньої політики та фінансових ресурсів [46, с. 96-97]. Однак саме в цю добу королівська влада в Чехії вже почала функціонувати як база великої династичної стратегії –

Богемське королівство ставало тим “центром тяжіння”, який не розчинявся в імперії, а навпаки дозволяв Люксембургам впливати на імперські механізми.

Карл IV (народжений як Вацлав, вихований при французькому дворі, з великим дипломатичним досвідом) став спадкоємцем цього політичного капіталу – але водночас був змушений діяти в умовах кризи легітимності імперської влади. У 1346 р. він був обраний королем римлян як кандидат опозиції до Людвіга IV Баварського (Віттельсбах), що означало фактичну ситуацію “подвійної легітимності” і політичного протистояння всередині імперії [30, с. 137]. Після смерті Людвіга в 1347 р. Карл отримав можливість перетворити виборний титул на реальне домінування, але при цьому йому потрібно було стабілізувати сам механізм верховної влади, зробити його менш конфліктним. Таким чином його політичний курс був спрямований на інституційне закріплення порядку, а не лише на ситуативну перемогу в династичній боротьбі – і саме ця логіка пізніше проявилася в “Золотій буллі”.

Саме правління імператора Карла IV з династії Люксембургів стало ідеальним моментом для кодифікації імперського права. Його особиста політична стратегія, сформована космополітичним вихованням, ідеально збіглася із загальною потребою еліт у стабільності, перетворивши кризу на можливість [15, с. 211].

Вихований при французькому дворі, Карл IV був монархом нового типу. На відміну від багатьох своїх попередників, він віддавав перевагу не військовим кампаніям, а юридичним і дипломатичним інструментам влади. Золота булла стала вінцем його політичного реалізму: Карл IV усвідомив, що зростання влади князів є незворотним. Замість того, щоб боротися з цією тенденцією, він очолив і каналізував її. Він свідомо пожертвував ідеалом централізованої імператорської влади заради реальності функціональної аристократичної федерації [19, с. 308]. Кодифікувавши владу курфюрстів, він отримав натомість стабільний, передбачуваний виборчий процес, який убезпечував майбутнє його власної династії та запобігав розпаду Імперії.

Успіх Карла IV полягав у його вмінні знаходити баланс інтересів:

• **Князі:** Надаючи курфюрстам широкі привілеї – неподільність їхніх територій, право карбувати монету, верховну юрисдикцію, – він перетворював їх на опору імперського ладу. Водночас він прагматично використав Буллу для ослаблення своїх головних династичних суперників: баварські Віттельсбахи та австрійські Габсбурги були виключені з колегії виборців.

• **Папство:** Карл підтримував гарні стосунки з Папою Інокентієм VI, який потребував підтримки імператора в Італії проти родини Вісконті. Цей збіг інтересів дозволив Карлу IV провести секуляризацію виборчого процесу, уникнувши при цьому відкритого конфлікту з Авіньйоном.

• **Міста:** Булла прямо забороняла союзи міст (Städtebünde), що відповідало загальній стратегії стабілізації Імперії на аристократичній основі. Зміцнюючи владу територіальних князів, Карл створював передбачувану і контрольовану політичну систему [17, с. 80-81].

Середина XIV століття стала ідеальним часом для прийняття фундаментального закону не лише через політичне виснаження від міжусобиць. Пандемія «Чорної смерті» стала глибоким соціо-психологічним каталізатором. Вона зруйнувала традиційні соціальні структури та породила екзистенційну кризу, що посилило прагнення до стабільного, санкціонованого Богом політичного порядку. Золота булла стала прямою політичною відповіддю на цю глибинну потребу в передбачуваності у світі, що перевернувся з ніг на голову [27, с. 428].

Золота булла не виникла на порожньому місці. Вона стала кульмінацією тривалого процесу формалізації права в Імперії. Цей акт став моментом, коли століття суперечливого німецького звичаєвого права (Gewohnheitsrecht) були нарешті перекладені мовою кодифікованого імперського закону (Lex Imperii), що спирався на традиції римського права. Практики, що існували як прецеденти, – такі як склад колегії курфюрстів чи процедура виборів – отримали статус непорушного конституційного акту, набувши нової, незаперечної легітимності. Сукупність цих політичних, соціальних та

правових факторів створювала умови, в яких прийняття такого документа стало не просто можливим, а історично неминучим.

### 2.2. Зміст і структура «Золотої булли».

«Золота булла» 1356 року є одним із найважливіших документів в історії середньовічної Європи. Цей фундаментальний конституційний акт визначив політичний устрій Священної Римської імперії на понад чотири століття, аж до її розпаду в 1806 році [35, с. 182]. Він не лише регламентував процедуру обрання верховного правителя, але й закріпив баланс сил між імператором та найвпливовішими територіальними князями, назавжди змінивши вектор політичного розвитку німецьких земель. У першій половині XIV століття Священна Римська імперія переживала глибоку політичну кризу, пов'язану з відсутністю чіткого порядку обрання монарха. Процес виборів був неусталеним, що неодноразово призводило до суперечок та збройних конфліктів. Апогеєм цієї нестабільності стали подвійні вибори 1314 року, коли частина князів обрала Людвіга Баварського з династії Віттельсбахів, а інша – Фрідріха Австрійського з Габсбургів.

Ця суперечка занурила імперію в тривалу громадянську війну і продемонструвала нагальну потребу в законодавчому врегулюванні виборчого процесу, який формально обирав «Короля римлян» ( Rex Romanorum ), що мав титул імператора-електа і лише після коронації Папою Римським ставав повноправним імператором ( Imperator Romanorum ) [56, p. 89].Ініціатором ухвалення «Золотої булли» став імператор Карл IV з династії Люксембургів. Як свідчить сам текст документа, його головна мета полягала в тому, щоб: «...плекати єдність серед курфюрстів, забезпечити одностайність виборів та закрити доступ до огидних розбіжностей і різноманітних небезпек, що з них випливають». Карл IV, прагматичний і далекоглядний політик, вирішив покласти край хаосу, формалізувавши існуючі звичаї та створивши чіткий юридичний механізм передачі влади. Ці історичні передумови безпосередньо

вплинули на структуру та зміст документа, процес ухвалення якого став відображенням складних політичних компромісів того часу [26, с. 62].

Структура «Золотої булли» та процес її затвердження свідчать про ретельно продуманий законодавчий процес, спрямований на досягнення згоди між ключовими політичними гравцями імперії. Двохетапне ухвалення документа відображало складний політичний компроміс, необхідний для легітимації настільки фундаментального акту.Процес ухвалення булли відбувався на двох імперських рейхстагах (гофтагах) протягом 1356 року:

- **Перша частина (Нюрнберзький кодекс):** Складалася з 23 глав, які були ухвалені на рейхстазі в Нюрнберзі 10 січня 1356 року . Ця частина заклала основи виборчої процедури та визначила склад колегії виборців.
- **Друга частина (Мецький кодекс):** Включала глави з 24 по 31, ухвалені на рейхстазі в Меці 25 грудня 1356 року . Вона доповнювала та деталізувала положення першої частини, зокрема щодо привілеїв курфюрстів та церемоніальних питань. Документ був складений латиною і загалом містив 31 главу. Тематично, зміст 31 глави часто умовно поділяють на три блоки: 21 глава була присвячена правовому статусу та привілеям курфюрстів (князів-виборців), 6 глав детально регулювали процедуру виборів, а 4 глави стосувалися впорядкування феодальних відносин та інших загальноімперських питань [12, s. 99-110]. Такий розподіл чітко вказує на головний пріоритет документа – зміцнення позицій курфюрстів як основи політичної стабільності імперії. Саме остаточне визначення складу та повноважень колегії виборців стало центральним елементом «Золотої булли».

Ключовим нововведенням «Золотої булли» стала чітка формалізація колегії курфюрстів, що поклало край тривалим суперечкам щодо права обирати короля римлян. Документ остаточно закріпив склад колегії із семи найвпливовіших князів імперії – трьох духовних та чотирьох світських, що представляли наймогутніші династії: Люксембургів, Віттельсбахів та Асканіїв. Булла також визначила їхні церемоніальні посади при дворі ( Reichserzämter ) [12, s. 105].

Крім визначення складу виборців, булла запровадила низку найважливіших процедурних норм:

- Принцип більшості: Вперше в історії імперії було чітко закріплено, що для обрання монарха достатньо простої більшості голосів – чотирьох із семи. Це унеможливлювало ситуації, коли меншість могла заблокувати вибори, та значно прискорювало процес передачі влади.
- Регламент виборів: Документ встановлював чіткий порядок: вибори мали відбуватися у Франкфурті-на-Майні , коронація нового монарха – в Аахені , а перший імперський рейхстаг його правління – у Нюрнберзі [26, с. 63].
- Часові рамки: Було встановлено суворе правило, згідно з яким вибори мали завершитися протягом 30 днів. Якщо за цей термін курфюрсти не доходили згоди, їх мали утримувати, надаючи лише хліб та воду , до моменту ухвалення рішення.Наділення курфюрстів винятковим правом голосу було підкріплене безпрецедентними привілеями, що фактично перетворювали їх на суверенних правителів у межах власних володінь.

«Золота булла» стала юридичною основою для перетворення територій курфюрстів на практично незалежні держави всередині імперії. Цей крок, хоч і стабілізував виборчий процес, водночас став вирішальним чинником у закріпленні децентралізації та політичної роздробленості Священної Римської імперії. Обсяг наданих курфюрстам регалій (тобто суверенних прав, що традиційно належали імператору, як-от право карбування монети чи вища судова влада) був безпрецедентним. Ключові привілеї включали:

- Право карбувати власну монету.
- Монопольні права на видобуток солі та дорогоцінних металів (гірнича регалія).
- Повна судова влада на своїх територіях, що виключало можливість апеляції до імператорського суду.
- Митні, ринкові, лісові та мисливські регалії.
- Юрисдикція над єврейським населенням.

- Надзвичайно важливим було закріплення принципу неподільності територій курфюрств [56, s. 98-100]. Ця норма гарантувала, що землі, з якими був пов'язаний голос виборця, не могли бути розділені внаслідок династичних поділів спадку, що забезпечувало сталість колегії.

Однак таке вибіркове наділення привілеями мало й серйозні політичні наслідки. Могутні династії Габсбургів (правителі Австрії) та баварських Віттельсбахів були повністю виключені зі складу колегії. Виключення баварської гілки було цілеспрямованим політичним кроком, адже попередник і суперник Карла IV, імператор Людвіг IV, належав саме до цієї родини. Це не лише послабило їхній політичний вплив, але й посилило опозиційність до імператора. У відповідь австрійський герцог Рудольф IV навіть вдався до фальсифікації, створивши документ Privilegium Maius , що нібито надавав його володінням особливі права [10]. Закріплюючи права курфюрстів, булла одночасно обмежувала інші форми політичної організації, що загрожували владі князів, зокрема, автономію міст.

«Золота булла» мала подвійну природу: стабілізуючи процедуру передачі верховної влади, вона водночас свідомо послаблювала центральну владу та автономію міст на користь територіальних князів. В основі документа лежав великий політичний компроміс: імператор визнавав децентралізований устрій імперії в обмін на стабільний, контрольований курфюрстами процес виборів. Ця стратегія була спрямована на зміцнення влади князів-виборців за рахунок усіх інших конкуруючих центрів сили – як універсальної влади папства, так і зростаючої могутності міських комун [15, с. 214]. Одним із найбільш значущих аспектів документа стала зміна відносин між імператором та папою.

У тексті булли жодним словом не згадується необхідність папського підтвердження результатів виборів. Це стало рішучим кроком до секуляризації імперської влади. Папа Інокентій VI не висловив протесту, оскільки гостро потребував підтримки Карла IV у його боротьбі проти родини Вісконті в Італії. Цей факт ілюструє майстерну дипломатичну гру Карла IV, який використав геополітичні реалії для досягнення власних цілей.Водночас булла завдала

удару по політичному впливу імперських міст. Її 15-та глава прямо забороняла будь-які союзи міст (Städtebünde), а також інші змови та конфедерації (conjurationes, confederationes, et conspirationes), не санкціоновані територіальними правителями [12, p. 72-75]. Цей крок був спрямований на те, щоб ліквідувати міста як самостійну політичну силу, здатну протистояти владі князів. Таким чином, ці положення остаточно визначили вектор розвитку імперії в напрямку федерації князівств, а не централізованої монархії.

«Золота булла» 1356 року стала документом епохального значення, який забезпечив відносну політичну стабільність у Священній Римській імперії, припинивши руйнівні війни за престол. Вона створила чіткий і дієвий механізм передачі влади, що функціонував понад чотири століття. Водночас цей самий документ законсервував політичну роздробленість німецьких земель, ставши юридичним бар'єром на шляху до централізації.У довгостроковій перспективі «Золота булла» відіграла реакційну роль у процесі національного об'єднання Німеччини.

### 2.3. Історичне значення документу.

«Золота булла», видана імператором Карлом IV у 1356 році, є одним із найвизначніших конституційних документів в історії Священної Римської імперії. Ухвалений імперськими сеймами в Нюрнберзі та Меці, цей акт принципово відрізнявся від звичайних середньовічних законів. Його фундаментальний характер полягав у тому, що він не просто регулював окремі аспекти суспільного життя, а кодифікував усталені, але часто суперечливі звичаї, визначивши правову та політичну структуру Імперії на понад чотириста років. «Золота булла» стала основним законом, що діяв аж до розпаду Імперії в 1806 році, заклавши основи для її подальшого існування як складної децентралізованої політичної системи [32, с. 146].

У XIV столітті політична стабільність Священної Римської імперії значною мірою залежала від передбачуваності та легітимності процесу обрання її правителя. Попередні суперечки, зокрема “подвійні вибори” 1314

року, коли одночасно були обрані Людовік Баварський та Фрідріх Австрійський, призводили до тривалих конфліктів та громадянських війн. У преамбулі самої Булли її мета визначалася як прагнення “плекати єдність серед виборців, досягти одностайного обрання та закрити всякий доступ до вищезгаданих огидних розбіжностей і різноманітних небезпек, що з них виникають” [15, с. 211]. Таким чином, стандартизація процедури імператорських виборів стала стратегічним завданням, вирішення якого мало покласти край політичній нестабільності.

“Золота булла” ретельно кодифікувала виборчу процедуру, усунувши попередні двозначності. Документ чітко встановив фіксовану колегію з семи князів-виборців, або курфюрстів, до якої увійшли:

Духовні курфюрсти:

- ◦ Архієпископ Майнца (архіканцлер Німеччини)
- ◦ Архієпископ Кельна (архіканцлер Італії)
- ◦ Архієпископ Тріра (архіканцлер Бургундії)
- Світські курфюрсти:
- ◦ Король Богемії (архівиночерпій)
- ◦ Пфальцграф Рейнський (архістюард)
- ◦ Герцог Саксонії-Віттенберга (архімаршал)
- ◦ Маркграф Бранденбурга (архікамергер) [12, с. 209]

Кожному курфюрсту також було надано одну з вищих придворних посад (Reichserzämter), які, однак, на той час мали переважно церемоніальний характер, підкреслюючи престиж, а не реальну адміністративну владу. Булла також визначила постійні місця для ключових церемоній: вибори мали відбуватися у Франкфурті-на-Майні, коронація – в Аахені, а перший імперський сейм нового правителя – у Нюрнберзі. Ця формалізація значно зменшила ризик виникнення конфліктів, пов’язаних із процедурними суперечками [17, с. 81].

Одним із найважливіших нововведень “Золотої булли” стало чітке запровадження принципу більшості голосів. Було встановлено, що для

обрання нового короля достатньо чотирьох голосів із семи. Це положення було радикальним відходом від середньовічного ідеалу одностайності (unanimitas), який на практиці часто ставав приводом для обструкції та політичного шантажу. Запровадження принципу більшості стало прагматичною, майже сучасною конституційною інновацією, що ставила функціональне врядування вище за ідеалізований консенсус [54, s. 132]. Це не лише прискорювало виборчий процес, але й унеможливлювало блокування виборів меншістю, що суттєво зміцнило політичну стабільність в Імперії.

Цей новостворений виборчий механізм був не просто процедурним удосконаленням; він ґрунтувався на розширенні повноважень самих курфюрстів, перетворюючи їх на конституційних гарантів процесу. Отже, «Золота булла» не просто регулювала вибори – вона інституціоналізувала олігархію.

«Золота булла» стала поворотним моментом у консолідації влади курфюрстів. Документ не просто підтвердив їхню ключову роль у виборах імператора, а й перетворив їх із групи впливових, але неформально визначених князів на юридично закріплений, найвищий інституційний орган Імперії, що стояв поряд із самим імператором. “Золоту буллу” слід розуміти не як невдалу спробу централізації, а як майстерний, хоч і доленосний, акт конституційного реалізму [51, p. 215]. Карл IV не прагнув створити унітарну державу – що було неможливо в умовах Імперії XIV століття, – а натомість намагався стабілізувати існуючу поліцентричну структуру, надавши її наймогутнішим елементам постійну юридичну частку в її збереженні [56, s. 103].

Ключові положення Булли визнавали те, що фактично дорівнювало майже повному суверенітету (voller Souveränität) князів-виборців у межах їхніх володінь. Це означало, що курфюрсти ставали повноправними правителями на своїх землях, а влада імператора мала радше координуючий та представницький характер. Таким чином, документ юридично закріпив баланс між номінальною центральною владою та широкою автономією ключових

територіальних князівств, що стало визначальною рисою політичного устрою Імперії [12, p. 44].

Головна конституційна функція Булли полягала в оформленні Імперії як складної системи прав, привілеїв та компромісів між імператором і наймогутнішими князями. Яскравим прикладом цього є заборона будь-яких союзів міст (Städtebünde). Це було не просто адміністративне правило, а свідомий стратегічний крок Карла IV та територіальних князів, спрямований на придушення політичного зростання міської буржуазії. Цей захід закріпив владу земельної аристократії та на століття визначив аристократичний, децентралізований характер Імперії, на відміну від більш централізованих держав Західної Європи. Ця формалізація політичної структури мала значний вплив на правову культуру та визначила довгострокову спадщину Імперії.

Документ надав курфюрстам низку виняткових привілеїв, які юридично закріпили їхній елітний статус. Серед найважливіших були:

• Неподільність територій**:** їхні князівства були оголошені неподільними, що гарантувало збереження голосу в межах однієї династії та запобігало феодальній роздробленості.

• Монетна регалія: курфюрсти отримали право карбувати власну монету, що було ознакою суверенної влади.

• Вища судова влада: у своїх володіннях вони мали найвищу юрисдикцію, що обмежувало втручання імперського суду [50, p. 120].

Ці права фактично створили виборчу олігархію, перетворивши колегію курфюрстів на окремий, найвищий стан імперських князів, що стояв над усіма іншими.

Склад колегії курфюрстів був визначений цілеспрямовано. Свідомо виключивши з виборчого процесу інші могутні роди, Карл IV зосередив політичну владу в руках обраних семи. Особливо показовим було усунення двох ключових суперників його власного дому Люксембургів:

• Баварська гілка Віттельсбахів: Договір у Павії 1329 року передбачав, що право голосу мало чергуватися між пфальцграфською та баварською гілками

роду. Однак Карл IV, чиїм попередником і суперником був Людовік IV Баварський, використав Буллу для остаточного закріплення голосу за пфальцграфами, таким чином зводячи династичні рахунки [52, p. 130].

• Габсбурги: Як давні суперники Люксембургів, вони були повністю виключені з колегії, що призвело до зниження їхнього політичного впливу. У відповідь герцог Рудольф IV сфальсифікував документ, відомий як Privilegium Maius, щоб надати своїм австрійським володінням вигадані привілеї та статус "ерцгерцогства". Цей акт конституційного шахрайства є яскравим свідченням того, наскільки вагомими були рішення Булли [56, s. 103]. Таким чином, створення цієї привілейованої колегії курфюрстів стало тим самим механізмом, за допомогою якого децентралізований характер Священної Римської імперії був юридично і назавжди закріплений.

Для правової культури Середньовіччя, яка значною мірою спиралася на неписані звичаї та традиції, "Золота булла" стала справжнім проривом. Кодифікація виборчих норм, церемоніалів та прав курфюрстів – тобто перетворення усталеної практики на формальний, писаний закон – стала потужним прецедентом. Цей акт продемонстрував можливість регулювання найважливіших державних питань за допомогою єдиного правового документа, що стало важливим кроком у формуванні європейської конституційної традиції [50, p. 89].

Норми "Золотої булли" виявилися напрочуд довговічними. Вони зберігали свою актуальність і слугували основним законом Священної Римської імперії аж до її розпаду в 1806 році. Документ визначив політичні механізми не лише пізнього Середньовіччя, але й раннього Нового часу, ставши правовою основою для взаємодії імператорів, курфюрстів та інших суб'єктів Імперії протягом понад чотирьох століть. Історична роль цього документа, однак, і досі є предметом наукових дискусій.

Існують дві основні історіографічні інтерпретації ролі цього документа:

- **«Золота булла» як стабілізатор імперського порядку**. Прихильники цієї точки зору стверджують, що головним досягненням Карла IV стало

припинення руйнівних громадянських війн за престол. Упорядкувавши виборчий процес, Булла успішно запобігала виборчим конфліктам, що було прямою метою її створення, як зазначено у преамбулі. З цієї перспективи, документ став гарантом внутрішнього миру та стабільності в Імперії на століття вперед [54, p. 134].

- **“Золота булла” як легалізація князівського партикуляризму.** Згідно з протилежним поглядом, Булла відіграла “реакційну роль”, оскільки юридично закріпила політичну роздробленість Німеччини. Визнавши суверенітет князів у їхніх володіннях, документ легалізував слабкість центральної імператорської влади та сприяв зміцненню територіального партикуляризму. Ця інтерпретація розглядає “Золоту буллу” не як інструмент стабілізації, а як акт, що відкинув Імперію “на багато років назад” у процесі державного будівництва та унеможливив її перетворення на централізовану монархію [29, с. 54].

Окремого аналізу потребує те, що «Золота булла» 1356 р. стала не лише актом загальноімперського конституційного порядку, а також інструментом династичної стабілізації дому Люксембургів. Для Карла IV як імператора документ виконував загальну функцію кодифікації виборчої процедури та зниження конфліктогенності імперської політики. Проте для Карла як представника конкретної династії булла також закріплювала вигідну й довготривалу модель: імперський порядок ставав передбачуванішим, а отже менш залежним від випадкових коаліцій чи папського втручання. Для Люксембургів це означало можливість будувати владу не як тимчасову перевагу, а як політичну “систему”, де ключові правила гри були прописані за їхнього правління і значною мірою відповідали їхнім інтересам [52, p. 255].

Найпомітніший ефект документу для Люксембургів проявився у тому, що «Золота булла» чітко фіксувала курфюрший статус короля Богемії в колегії виборців. Це було принципово: Богемський монарх не просто залишався одним із семи курфюрстів, а отримував у документі чітко визначене місце в ієрархії, а його права й статус ставали частиною формалізованого імперського

“конституційного” механізму. Таким чином богемська корона ставала не периферійним володінням, а юридично вбудованим центром імперської легітимації. У практичному вимірі це давало Люксембургам стратегічну перевагу: будь-яка боротьба за верховну владу в імперії відтепер неминуче проходила через систему, в якій Богемія була “структурним гравцем”, а не випадковим союзником [53, p. 109].

Крім того, булла зміцнювала позиції династії через те, що вона встановлювала правила, які робили курфюрства стабільними і менш уразливими до дроблення та внутрішніх суперечок. Норми про спадковість і неподільність курфюрських володінь (наскільки вони застосовувалися в конкретних політичних традиціях) працювали на довготривалу сталість князівських доменів – а отже й на сталість системи, у якій Люксембурги могли планувати владу на десятиліття вперед. У ширшій перспективі це означало “замороження” основної конфігурації імперської верхівки: зміни могли відбуватися, але вже не через хаотичні перевороти, а через поступове пересування сил усередині унормованої структури [55, p. 136].

Для історії Чехії значення «Золотої булли» полягало передусім у тому, що вона підняла Богемію з рівня однієї з імперських земель до статусу політичного ядра, яке мало гарантоване місце у механізмах верховної влади. Фактично булла закріпила особливу роль Богемського королівства як головної територіальної опори Карла IV, а відтак – як “столичної” землі люксембурзької Європи. Саме тому в другій половині XIV ст. посилюється тенденція перетворення Праги на ключовий культурний, адміністративний і політичний центр регіону. Чехія в цей час перестає бути лише королівством на східному краї імперських інституцій і дедалі більше проявляється як держава, що впливає на них та отримує вигоду від свого курфюрського статусу.

# РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА АНАЛІЗУ «ЗОЛОТОЇ БУЛЛИ» КАРЛА IV НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

## 3.1. Місце і роль у шкільному курсі.

Вивчення політико-правового розвитку Священної Римської імперії та багатогранної законодавчої діяльності імператора Карла IV посідає фундаментальне місце в сучасній системі шкільної історичної освіти. Відповідно до чинного Державного стандарту базової середньої освіти, стратегічним завданням предмета є не просте механічне накопичення учнями значного обсягу фактологічного матеріалу, а цілеспрямоване формування в них комплексу ключових компетентностей. Особлива увага приділяється громадянській та історичній компетентностям, які дозволяють школярам орієнтуватися в політичних процесах минулого та сьогодення [2]. У цьому контексті тема прийняття «Золотої булли» 1356 року виступає чи не ідеальним дидактичним інструментом для пояснення семикласникам складних, а часом і абстрактних процесів державного будівництва, еволюції форм правління та фундаментальної ролі правових актів у стабілізації європейського суспільства.

Згідно з Модельною навчальною програмою «Всесвітня історія. 7–9 класи», розробленою авторським колективом під керівництвом О. І. Пометун, історія Священної Римської імрерії традиційно та логічно вивчається в межах розділу, присвяченого розвитку держав Центральної та Східної Європи в X–XV століттях [7]. Програма чітко передбачає обов'язкове засвоєння учнями таких складних понять, як «децентралізація влади», «курфюрсти» та «станово-представницька монархія». Документ, виданий Карлом IV, відіграє роль своєрідного стрижневого елемента уроку. Він дозволяє вчителю наочно та аргументовано пояснити, чому саме німецькі землі в пізньому Середньовіччі обрали шлях легалізованої територіальної роздробленості, що принципово відрізняло їх від потужних централізаторських процесів, які школярі паралельно вивчають на прикладі класичної історії Франції чи Англії.

Детальний аналіз чинних шкільних підручників дозволяє виокремити різні авторські підходи до висвітлення історичної ролі «Золотої булли».

Наприклад, у популярному підручнику О. В. Гісема та О. О. Мартинюка особливий акцент робиться на тому, що цей законодавчий акт став першою конституцією імперії, яка юридично визнала прерогативи колегії семи курфюрстів та остаточно затвердила принцип територіального суверенітету великих князів [21, с. 187]. Автори методично спрямовують увагу учнів на закріплення за курфюрстами суверенних регалій, таких як право на карбування власної монети, видобуток корисних копалин та здійснення незалежного суду на своїх територіях. Це дозволяє вчителю підвести семикласників до розуміння того, що «Золота булла» фактично легалізувала політичну роздрібненість Німеччини, перетворивши її на конфедерацію майже незалежних держав.

Схожого, але дещо іншого в методичному плані підходу дотримуються О. П. Крижановський та О. О. Хірна. У їхньому викладі матеріалу підкреслюється прагматизм імператорської влади: Карл IV змушений був іти на значні поступки могутнім князям-виборникам задля збереження хоча б формальної єдності та балансу сил всередині імперії [36, с. 187]. Таке трактування сюжету сприяє розвитку в учнів навичок аналізу причинно-наслідкових зв'язків, адже вони вчаться бачити за юридичними формулами документа реальну політичну боротьбу та пошук компромісу між монархом і аристократією. Це закладає підвалини для формування критичного мислення та розуміння природи державної влади в Середньовіччі.

Водночас інноваційні підручники нового покоління, які розроблені за суворими стандартами Нової української школи, намагаються максимально розширити традиційний фокус сприйняття цієї теми. Так, у підручнику І. Я. Щупака сухий текст параграфа про законодавство Карла IV органічно доповнюється надзвичайно багатою візуальною складовою. Вона ілюструє не лише правові аспекти, а й загальне культурне та економічне піднесення європейських міст у цей період [48, с. 93]. Завдяки такому підходу вчитель отримує можливість інтегрувати складну правову історію в ширший і зрозуміліший дітям контекст матеріальної культури епохи. Школярі наочно

бачать зв'язок між мудрою законодавчою діяльністю монарха та розвитком міського простору, розквітом міжнародної торгівлі, освіти та мистецтва в центрі Європи.

Надзвичайно важливим аспектом місця даної теми в шкільному курсі є її тісний та нерозривний зв'язок з історією Чехії (Богемії), яка за часів Люксембургів стала справжнім ядром та інтелектуальним центром імперії. Як переконливо зазначає у своєму науковому дослідженні Д. Ільницький, державна та культурна діяльність Карла IV Люксембурга виступила головною рушійною силою масштабних еволюційних змін у чеських землях XIV століття [30, с. 138]. На уроках історії цей сюжет дозволяє вчителю змінити традиційні євроцентричні акценти та продемонструвати школярам, що політичний та культурний центр середньовічної Європи міг успішно зміщуватися на схід. Розповідь про заснування славетного Карлового університету в Празі чи будівництво грандіозних архітектурних споруд допомагає учням усвідомити виняткову багатогранність постаті імператора. Він постає перед ними не лише як суворий середньовічний правитель, а як далекоглядний політик нового типу, що дбав про інтелектуальний капітал своєї держави.

З суто методичної точки зору, опрацювання змісту «Золотої булли» на сучасному уроці має відбуватися через активну та творчу взаємодію учнів з адаптованими текстами історичних документів. Як слушно зауважує відомий методист О. І. Пометун, повноцінна реалізація діяльнісного підходу в освіті вимагає рішучої відмови від пасивного, репродуктивного читання підручника [42, с. 149]. Натомість вчитель має організувати самостійну дослідницьку роботу здобувачів освіти. Сьомикласники повинні не просто механічно запам'ятати факт видання булли у 1356 році, а навчитися «читати» текст джерела, виокремлювати в ньому приховані інтереси різних соціальних груп (самого імператора, князів-курфюрстів, церковних ієрархів та міщан) і робити власні аргументовані висновки про довгострокові наслідки цього документа для подальшої політичної карти Європи.

Тема «Золотої булли» Карла IV посідає ключове, системоутворююче місце в шкільному курсі всесвітньої історії для 7 класу, виступаючи базовим і незамінним сюжетом для глибинного розуміння складних політичних та правових процесів у Центрально–Східній Європі доби пізнього Середньовіччя. Робота з цим масивом матеріалу забезпечує формування в учнів критично важливих навичок аналізу першоджерел, розвиває логічне мислення та вміння встановлювати складні причинно–наслідкові зв'язки між правовою нормою та реальним життям суспільства.

### 3.2. Методичні прийоми і форми роботи.

Ефективна імплементація складної політико-правової теми, присвяченої державотворчій діяльності Карла IV Люксембурга та прийняттю «Золотої булли» 1356 року, у шкільний курс всесвітньої історії для 7 класу вимагає відмови від традиційних, репродуктивних методів навчання. Як справедливо наголошують у своїх працях провідні вітчизняні методисти О. І. Пометун та Г. О. Фрейман, сучасний урок історії має базуватися на принципах активного та інтерактивного навчання, де учень виступає не пасивним реципієнтом інформації, а повноцінним суб'єктом пізнавального процесу [43, с. 110].

Вивчення специфічного устрою Священної Римської імперії, який кардинально відрізнявся від централізованих монархій Англії чи Франції, є серйозним когнітивним викликом для підлітків. Тому абстрактні юридичні норми середньовічного права необхідно трансформувати у візуально привабливі, емоційно забарвлені та практично орієнтовані дидактичні форми. Використання широкого спектру методичних прийомів – від класичної роботи з історичними картами до інноваційних комп'ютерних симуляцій – дозволяє реалізувати компетентнісний підхід, концептуальні засади якого ґрунтовно розкрито у працях Л. А. Гуцан [25] та О. І. Пометун [42], перетворюючи засвоєння історичного фактажу на інструмент формування критичного мислення та розуміння державотворчих процесів.

Першочерговим завданням під час вивчення історії Священної Римської імперії є формування у семикласників стійкої просторової компетентності, методологію розвитку якої детально аналізує Д. Десятов [28, с. 85]. Геополітична карта Німеччини та Центрально-Східної Європи XIV століття являла собою надзвичайно строкату мозаїку з сотень дрібних і великих територіальних князівств, вільних імперських міст та церковних володінь.

Для наочної демонстрації наслідків дії «Золотої булли», яка юридично закріпила цю роздробленість, доцільно використовувати метод порівняльного картографічного аналізу. Вчитель може запропонувати учням накласти контурну карту Священної Римської імперії на карту тогочасної Франції періоду завершення Столітньої війни, щоб візуально осягнути різницю між поліцентричною та моноцентричною моделями державотворення. Окрім того, просторовий підхід вимагає чіткої локалізації на карті володінь семи курфюрстів (архієпископств Майнца, Тріра і Кельна, а також світських князівств – Богемії, Рейнського Пфальцу, Саксонії та Бранденбурга), що дозволить учням зрозуміти географічний баланс сил в імперії та ключове стратегічне положення Чеського королівства, яке за часів Карла IV стало фактичним центром Європи.

Враховуючи високий рівень діджиталізації сучасних школярів, невід'ємною складовою навчального процесу має стати використання візуальних 3D-реконструкцій та мультимедійних технологій, теоретичні основи застосування яких у викладанні історії обґрунтовано в дослідженні А. Гриценка [24, с. 71]. Розповідь про економічне та культурне піднесення Чехії за часів Карла IV залишиться для учнів абстракцією без візуалізації матеріальної культури тієї епохи. Оптимальною формою роботи в цьому контексті є проведення віртуальних екскурсій.

Використовуючи можливості сучасних цифрових платформ та матеріали з мережі Інтернет, вчитель може організувати інтерактивну подорож Прагою XIV століття, демонструючи процес будівництва Карлового мосту, заснування Празького університету (найстарішого в Центральній Європі) та архітектурні

особливості готичного замку Карлштейн, який Карл IV збудував спеціально для зберігання імператорських регалій та святих реліквій. Така візуалізація дозволяє ефективно продемонструвати зв'язок між політичною могутністю монарха, яку забезпечила «Золота булла», та монументальною архітектурою, що слугувала інструментом політичної пропаганди.

Окремим, інноваційним та надзвичайно перспективним напрямком мультимедійної візуалізації на уроках історії є дидактично виважене залучення матеріалів із сучасних історичних відеоігор. Йдеться не про ігровий процес на уроці, а про використання високоякісних графічних рушіїв та історично достовірних 3D-моделей як наочного матеріалу. Наприклад, вступна заставка до визнаної світовою спільнотою рольової гри «Kingdom Come: Deliverance» розпочинається саме з історичної довідки про правління Карла IV Люксембурга («батька чеського народу») та демонструє блискучі візуальні реконструкції чеських міст, замків, срібних копалень та повсякденного побуту того часу.

Для глибокого опрацювання механізмів державного управління, закладених у «Золотій буллі», найбільш ефективним методичним прийомом є застосування тренінгових та рольових ігор, дидактичний потенціал яких ґрунтовно досліджено у працях О. Барнінець [16, с. 38]. Сутність цього прийому полягає в моделюванні історичної ситуації, де учні беруть на себе ролі історичних персонажів.

На уроці можна організувати імпровізоване засідання імперського сейму (Рейхстагу) або реконструювати процес виборів імператора. Семеро учнів отримують мандати курфюрстів, інші стають представниками папського престолу, патриціатом вільних міст та дрібними лицарями. Завдання учнів – спираючись на адаптовані фрагменти «Золотої булли», відстояти свої станові чи територіальні інтереси. «Курфюрсти» мають аргументувати своє монопольне право на видобуток корисних копалин та карбування монети, представник Папи Римського намагатиметься повернути вплив на затвердження імператора, а «міщани» виступатимуть проти статті, яка

забороняє створення міських союзів. Така гейміфікація навчального процесу дозволяє школярам зсередини зрозуміти логіку політичних компромісів XIV століття і усвідомити, що юридичні документи тієї епохи були результатом гострої боротьби за економічні ресурси та владу.

Оскільки текст «Золотої булли» має складну, розгалужену структуру, для його системного осмислення доцільно залучати метод створення ментальних карт (mind maps), особливості використання якого на уроках історії докладно описує О. В. Кравчук [34, с. 79]. Складання ментальної карти дозволяє візуалізувати складні ієрархічні зв'язки. Центральним елементом карти виступає сама «Золота булла», від якої відгалужуються основні тематичні блоки: права і обов'язки імператора, склад колегії курфюрстів (поділ на духовних і світських), їхні суверенні регалії, порядок проведення виборів у Франкфурті та обмеження прав міст.

Учні, працюючи в малих групах, самостійно заповнюють ці блоки на основі тексту підручника або роздаткового матеріалу. Процес конструювання такої логіко-структурної схеми не лише сприяє міцному запам'ятовуванню складного юридичного матеріалу, але й формує в учнів логічну компетентність, вміння виділяти головне та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між правовою нормою та її політичними наслідками.

Нарешті, невід'ємним елементом сучасного уроку історії, орієнтованого на формування дослідницьких навичок, є самостійна робота учнів з адаптованими історичними першоджерелами. П. В. Мороз та І. В. Мороз у своєму методичному посібнику наголошують на важливості дослідницької діяльності як засобу розвитку критичного мислення [39, с. 48].

Для організації цієї роботи вчитель відбирає з історичних хрестоматій кілька ключових статей «Золотої булли» і пропонує учням міні-проєктні завдання. Наприклад, учням пропонується проаналізувати статтю про неподільність курфюрстських князівств і пояснити, як це правило сприяло збереженню їхньої політичної ваги, або дослідити причини жорсткої заборони

міських союзів (ліг). Захист таких міні-проєктів може відбуватися у формі коротких доповідей або створення інформаційних постерів.

### 3.3. Розробка фрагменту уроку.

**Тема**: Священна Римська імперія. Золота булла Карла IV.

**Мета**: створити на уроці умови, за яких учні зможуть характеризувати особливості розвитку Священної Римської імперії у XIV ст.; пояснювати причини політичної децентралізації та появи «Золотої булли»; визначати основні складові документа 1356 р.; вдосконалювати вміння працювати з різними історичними джерелами; розвивати критичне мислення; виховувати повагу до правових традицій; сприяти формуванню самосвідомості та вміння знаходити компроміси.

**Тип уроку**: урок засвоєння нових знань.

**План уроку**

1. Політична «хвороба» імперії у XIV ст.
2. Карл IV. «Золота булла»: – колегія курфюрстів та механізм обрання монарха; – права і привілеї князів; – внутрішня та зовнішня політика.
3. Наслідки прийняття «Золотої булли» для Німеччини та Європи.

**Хід уроку**

1. Виклик. Вчитель розпочинає заняття з мотиваційного блоку, мета якого – створити емоційну напругу та ситуацію когнітивного дисонансу. Вчитель: «На попередніх уроках ми розглядали централізацію Англії та Франції. Проте в центрі Європи існувала держава, яка формально була найвеличнішою імперією, але насправді нагадувала розбиту вазу. Постійні війни за трон, втручання Папи Римського та хаос зробили її "хворою людиною" Середньовіччя. Та у 1346 р. до влади приходить Карл IV Люксембург, який вирішує врятувати ситуацію не через нові війни, а через закон. Він добровільно віддав князям колосальну владу. Сьогодні ми маємо знайти відповідь на головне запитання нашого уроку: завдяки чому і якою саме політичною ціною відбулося стабілізування імперії, і чи була ця ціна виправданою?».

2. Осмислення. Перехід до основної частини розпочинається з опрацювання першого пункту плану – політичної роздробленості. Вчитель пропонує учням на основі підручників проаналізувати глибинні причини слабкості імператорської влади [48, с. 93]. Учні роблять самостійний висновок, що імперія підійшла до межі розпаду, що створило умови для радикальних юридичних кроків Карла IV.

Далі фокус уваги зміщується на другий пункт плану – «Золоту буллу». Розгляд підпункту про колегію курфюрстів вчитель розпочинає з пояснення механізму виборів. Педагог пояснює учням суть колегії семи найвпливовіших владик, чиї голоси стали вирішальними для престолу. Учні записують головний постулат документа 1356 р.: «Вибори імператора належать виключно курфюрстам, а не Папі Римському». Це дозволяє зрозуміти прагматизм Карла IV, який усунув зовнішній вплив на державу.

Для розкриття підпункту про права князів вчитель використовує метод коментованого читання джерел. Учням пропонується проаналізувати фрагменти тексту булли. Центральним об'єктом дискусії стають регалії – право на власну монету та незалежний суд. Педагог, спираючись на дослідження Л. Войтовича, допомагає учням простежити зв'язок між цими привілеями та реальною незалежністю князівств [19, с. 308]. Клас доходить висновку, що в основі документа лежала філософія компромісу: імператор отримував мир і визнання титулу в обмін на фактичну відмову від керування регіонами у XIV ст.

Вивчення підпункту про внутрішню політику перетворюється на рольову дискусію. Клас об'єднується у дві групи для дебатів. Перша група відстоює позицію імператора та великої аристократії. Вони доводять, що булла припинила «віртуальні» війни за корону, дала юридичну стабільність та дозволила Чехії стати центром Європи. Друга група виступає від імені міських союзів та дрібних лицарів. Їхня риторика будується на соціальних наслідках: заборона міських ліг та легалізація роздробленості, що прирекла Німеччину на тривале відставання від централізованих сусідів [30, с. 139]. Вчитель як

модератор спонукає учнів до пошуку спільних знаменників у складній реальності.

Перехід до третього пункту плану супроводжується аналізом спадщини Карла IV. Вчитель пояснює, що попри критику за децентралізацію, його правління стало «золотим віком» для Праги та Богемії. Розглядається роль імператора у заснуванні університету та будівництві міста. Вчитель дає класу завдання: «Прочитайте відповідний матеріал у вашому підручнику та дайте відповідь: яку саме імперію він залишив своїм наступникам і чому його закон діяв аж до 1806 р.?».

3. Рефлексія. Завершальний етап призначений для систематизації знань та виходу з ролей. Вчитель розпочинає рефлексію з обговорення оцінок постаті монарха. Педагог запитує: «Що вам найбільше сподобалось у політиці Карла IV? Чи справедливими були слова про те, що він був «батьком Чехії», але «вітчимом Німеччини?». Семикласники висловлюють ціннісні судження, зважуючи його мудрість як дипломата проти його готовності пожертвувати єдністю заради спокою.

Наступний блок питань переводить розмову в площину практичної політології. Вчитель запитує: «Що саме може використати сучасне суспільство з досвіду реформ XIV ст. у питаннях децентралізації?». Учні міркують про важливість чітких законів та відповідальність еліт. Далі обговорюється лідерський аспект: «Чи може один документ назавжди змінити шлях цілої країни? При яких умовах закон стає сильнішим за зброю?».

Тож повернемось до головного запитання нашого уроку: вчитель організовує роботу через метод «Мікрофон». Учні висловлюють думку щодо того, які кроки Карла IV були найбільш результативними. Педагог пропонує поділитися враженнями: «Що особисто для себе ви взяли з сьогоднішньої дискусії про владу та компроміси? Чи змінилося ваше уявлення про те, як працює держава?».

Підсумовуючи виступи, вчитель виголошує фінальне напутнє слово: «Кожен із нас сам визначає, як він досягає своєї мети – силою чи розумом.

Історія Золотої булли вчить, що справжня сила полягає у здатності чути інших і фіксувати чесні правила гри в законі. Незалежно від того, ким ви станете в майбутньому, головне – щоб ви навчилися критично мислити, поважати закон і нести відповідальність за власні рішення, не ховаючись за міфами минулого». Таке завершення уроку реалізує виховну мету та забезпечує глибокий інтелектуальний слід від вивченого матеріалу.

# ВИСНОВКИ

Опрацьована джерельна база, що включає як безпосередньо текст самого законодавчого акта Карла IV, так і численні наративні джерела та хрестоматійні матеріали, дозволила встановити високу ступінь юридичної довершеності документа для XIV ст. Аналіз історіографії продемонстрував поступову еволюцію наукових поглядів на постать імператора: від критичних оцінок як монарха, що зафіксував роздробленість Німеччини, до сучасного розуміння Карла IV як видатного дипломата та кризового менеджера. Дослідження підтвердило, що «Золота булла» стала першою стабільною «конституцією» Священної Римської імперії, яка забезпечила легітимний механізм обрання влади та мінімізувала ризики тривалих міжусобних війн за престол на наступні чотири століття.

Дослідження історичного контексту та безпосереднього змісту «Золотої булли» довело, що цей акт був не свідченням слабкості імператора, а результатом виваженого політичного компромісу між короною та колегією семи найвпливовіших курфюрстів. Легалізація регалій князів, зокрема права на власну монету, видобуток копалин та незалежний суд, фактично перетворила імперію на унікальну конфедерацію територіальних князівств, що принципово відрізняло її від централізованих монархій Англії чи Франції. Встановлено, що усунення втручання Папи Римського у процес виборів імператора стало ключовим кроком до політичної суверенізації світської влади в Європі. Водночас діяльність Карла IV забезпечила «золотий вік» для Чехії, перетворивши Прагу на провідний інтелектуальний та культурний центр тогочасного європейського простору, що мало довгострокові позитивні наслідки для всього регіону Центрально–Східної Європи.

Аналіз методичного аспекту теми в межах шкільного курсу всесвітньої історії для 7 класу виявив, що сюжет про «Золоту буллу» володіє значним дидактичним потенціалом для реалізації компетентнісного підходу Нової української школи. Це підтверджується тим, що мілітарні та політичні аспекти

теми дозволяють вчителю відійти від лінійного викладу фактів на користь аналізу складних правових відносин та суспільних договорів. Місце теми у програмі визначено як ключове для розуміння специфіки середньовічного державотворення та формування правової свідомості підлітків. Робота з адаптованими текстами булли та порівняння різних моделей монархій сприяють розвитку критичного мислення семикласників, навчаючи їх встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між юридичними нормами минулого та сучасними принципами децентралізації влади.

Практична розробка дидактичної моделі уроку на тему «Священна Римська імперія. Золота булла Карла IV» продемонструвала високу ефективність використання дискусійних методів та рольових симуляцій в освітньому процесі. Запропонований конспект уроку, побудований на поєднанні етапів виклику, осмислення та рефлексії, дозволяє учням не просто запам'ятати сухі факти, а зануритися у реальну політичну гру XIV ст., відстоюючи інтереси різних соціальних станів. Проведення рольових дебатів між умовними «курфюрстами» та «городянами» стимулює формування комунікативної компетентності та вміння знаходити компроміси в конфліктних ситуаціях. Таким чином, розроблена модель заняття повністю відповідає нормативним вимогам та забезпечує глибокий інтелектуальний відгук у здобувачів освіти, перетворюючи складний юридичний документ на дієвий засіб виховання громадянської відповідальності та критичного сприйняття історичного наративу.

# СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

## Джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Лист затвердженої постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text (дата звернення: 20.04.2024)

2. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti (дата звернення: 10.01.2026)

3. Добролюбська Ю. А. Історія Середніх віків: тематична хрестоматія. Одеса, 2014.

4. Історія Середніх віків: художньо-історична хрестоматія : наук.-метод. видання / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського; уклад. Ю. А. Добролюбська. Одеса : ПНПУ, 2019. 410 с.

5. Історія Середніх віків (V–XV ст.): хрестоматія. 1969. Internet Archive. URL: https://archive.org/details/istoria-hrestomatia-1969 (дата звернення: 19.01.2026)

6. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12 (дата звернення: 05.01.2026).

7. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» (рекомендовано МОН України, наказ від 06.09.2023 № 1090). URL: https://mon.gov.ua/static objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5 9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/08.09.2023/Vsesvitnya.istoriya.7-9.kl.Pometun.ta.in-08.09.2023.pdf (дата звернення: 19.01.2026).

8. Навчальні програми. Всесвітня історія. Історія України. 6–11 класи.URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf (дата звернення: 19.01.2026).

9. Рудь М.О. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія. Київ: Либідь, 2005. 654 с.

10. Ancient, Medieval and Renaissance Documents // Avalon Project (Yale Law School). URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/medmenu.asp (дата звернення: 19.01.2026).

11. The Golden Bull (1356). *German History Docs* (web-version). URL: https://germanhistorydocs.org/en/from-the-reformations-to-the-thirty-years-war-1500-1648/the-golden-bull-1356 (дата звернення: 19.01.2026).

12. Zeumer K. Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. Weimar : H. Böhlau's Nachfolger, 1908. URL: https://archive.org/details/bub_gb_dwATAAAAYAAJ (дата звернення: 19.01.2026).

**Література:**

13. Балабушевич Т.А. Етнічні процеси у Центрально-Східній Європі X – XV ст. *Наукові записки. Історичні науки. Національний університет «Києво- Могилянська академія».* 2001. Том 19. С. 21-27

14. Балух В. О., Балух О. В., Коцур В. П. Історія середніх віків: у 2 т. Чернівці: Наші книги, 2011. Т. 1. 594 с.

15. Балух В. О., Балух О. В., Коцур В. П. Історія середніх віків: у 2 т. Чернівці: Наші книги, 2011. Т. 2. Високе і пізнє Середньовіччя. 616 с.

16. Барнінець О. Формування предметних компетентностей учнів на уроках історії за допомогою тренінгових ігор. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 55. С. 36-41.

17. Бобилєва С. Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року / За ред. Н. Є. Бойцун. Київ: Освіта, 2003. 528 с

18. Вітенко М. Історія Чехії. Навчально-методичний посібник для студентів, які навчаються за спеціальністю “Чеська мова та література”. Івано-Франківськ, 2016. 40 с.

19. Войтович Л. В., Козак Н. Б., Овсінський Ю. В., Чорний М. І. Medium aevum; Середні віки. Підручник для історичних спеціальностей ВУЗів. / За ред. Л.В. Войтовича. Львів : «Тріада Плюс», 2010. 502 с

20. Всесвітня історія. Історія України. (інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: hrec press, 2022. 260 с.

21. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. 224 с.

22. Гісем О., Мартинюк О. Всесвітня історія. 7 клас : навч. посібник. 2024. 230 с.

23. Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М. Кривошея І. І. Історія середніх віків. Практикум. Частина І: навч. посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 576 с.

24. Гриценко А. Теоретичні основи використання мультимедіа технологій у процесі викладання історії. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*. 2019. № 2 (65). С. 69–73.

25. Гуцан Л. А. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів.. Київ: ПП «Фірма «Гранмна», 2013. С. 52-56.

26. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. Монографія. Переклад з англійської. Київ: Дух і Літера, 2000. 528 с.

27. Дейвіс Норман. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.

28. Десятов Д. Формування просторової компетентності учнів у процесі навчання історії. *Методика. Досвід.* 2012. № 3-4 (60 -61). С. 108-118.

29. Зінько Ю. А., Калитко С. Л., Кравчук О. М., Поп Ю. І. Нариси історії Чехії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця, 2017. 464 с.

30. Ільницький Д. Державотворча діяльність Карла IV Люксембурга як рушійна сила еволюційних змін у чеських землях XIV століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, № 2 (53), С. 136–142.

31. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: монографія / Д. П. Антюшко, В. С. Володавчик, Л. І. Сєногонова та інші. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2022. 189 с.

32. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) : курс лекцій : навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл.; за ред. В. І. Ярового. Київ : Либідь, 2001. 628 с.

33. Коротка історія Чехії та Словаччини. ред. П.С. Федорчак. Івано-Франківськ: Плай, 1999. 170 с.

34. Кравчук О. В. Особливості використання ментальних карт на уроках історії. Проблеми дидактики історії. 2020. Вип. 11. С. 78-81.

35. Крижановська О. О., Крижановський О. П. Історія середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя. Курс лекцій. Київ: Либідь, 2004. 368 с.

36. Крижановський О.П., Хірна О.О. Історія середніх віків. 7 клас. Підручник. Львів: Оріяна-Нова, 2007. 271 с.

37. Кузовков В. В., Горбенко К. В. Історія середніх віків : навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої освіти. Миколаїв : Іліон, 2020. 247 с.

38. Ліхтей, І.,. Середньовічні студії з історичної богемістики в незалежній Україні, Історичний часопис з богемістики та словакістики, №10, 2024. Ужгород: Видавництво «РІК-У», С. 275–298.

39. Мороз П.В., Мороз І.В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.

40. Нікора А. Формування предметно-історичних компетенцій як результат навчальної діяльності учнів. Educational Dimension. 2012. Vol. 34. P. 189–197.

41. Подаляк Н.Г. Всесвітня історія : підруч. для 7-го кл. закл. заг. серед. освіти / Наталія Подаляк, Ілона Лукач, Тетяна Ладиченко. Київ: Генеза, 2020. 176 с.

42. Пометун О. І. Реалізація компентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2 С. 146-157.

43. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

44. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 436 с.

45. Сенич Ю. В., Утвердження династії Люксембургів на чеському троні (початок XIV ст.), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія.* № 1 (36). 2017. С. 4–53.

46. Сенич Ю. В. Політичне протистояння Елішки Пршемислівни з чеською знаттю: позиція Яна Люксембурга, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. № 2 (39). 2018. С. 95–101.

47. Хрящевська Л. М. Історія середніх віків: Навчально-методичний посібник для здобувачів закладів вищої освіти / Автор-укладач Л.М. Хрящевська. Миколаїв: електронна версія, 2025. 194 с.

48. Щупак І. Я Всесвітня історія : підруч. для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : УОВЦ «Оріон», 2020. 224 с.

49. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

50. Balogh E. (ed.). Golden Bulls and Chartas: European Medieval Documents of Liberties. Budapest; Miskolc : Ferenc Mádl Institute of Comparative Law; Central European Academic Publishing, 2023.

51. Die Kaisermacher. Frankfurt am Main und die Goldene Bulle. 1356–1806 : Katalog. Frankfurt am Main, 2006. 557 pp.

52. Kláptště J. The Czech Lands in Medieval Transformation Brill Academic Publishers, 2011. 567 p.

53. Lord K. L. Toward the Golden Bull and against the Pope: The Role of Custom and Honor in King Ludwig IV's Nuremberg and Frankfurt Appellations (1323–24). *Austrian History Yearbook*. 2020.p. 91-113.

54. Lück H. The Golden Bull of 1356. A Legislative Masterstroke by Emperor Charles IV. *Golden Bulls and Chartas. Legal Heritage*. Budapest; Miskolc: Ferenc Mádl Institute of Comparative Law; Central European Academic Publishing, 2023. P. 109–138.

55. Pánek Jaroslav, Tůma Oldřich. A History of the Czech Lands. 2nd Edition. Karolinum Press, Charles University, 2019. 650 p.

56. Scales L. Re-staging the Reich: the life and times of the Golden Bull (1356). *Bulletin of International Medieval Research*. 2012. Vol. 17/18. P. 84–106.